

Topi Houni

Kansan eheyttäminen

Käsitteen merkityskerrostumat ja käytön historia

Kansan eheytyminen on vakiintunut ilmaus suomalaisessa historiakulttuurissa. Sanaparilla viitataan useimmiten kehitykseen tai prosessiin, jossa vuoden 1918 sisällissodassa kahtiajakautunut kansa muuttui eheäksi kokonaisuudeksi 1930-luvun loppuun mennessä. Kansan eheytyksen kulminaatiopisteeksi mainitaan usein A. K. Cajanderin johtama ”punamultahallitus” (1937–1939), jossa oli ensimmäistä kertaa sisällissodan jälkeen edustettuina sekä poliittinen keskusta että sosiaalidemokraatit. Eheytyksen toteutumishetkeksi kuvataan talvisota, joka ikään kuin pakon edessä yhdisti suomalaiset Neuvostoliiton edessä.¹

Kansan eheytymistä on tutkittu tai sivuttu kirjallisuudessa runsaasti. Aikaisempaa tutkimusta voi kuitenkin kritisoida kahdesta näkökulmasta, joista ensimmäinen liittyy valittuihin lähestymistapoihin. Tarkastelukulmana on useimmiten ollut *eheytyminen*: kehitys tai prosessi, jota on pyritty selittämään esimerkiksi lainsäädännössä tapahtuneilla muutoksilla, keskustapuolueiden ja sosiaalidemokraattien syventyneellä yhteistyöllä tai kansainvälisen tilanteen kiristymisellä. Tutkimuksissa on kuitenkin käsitelty myös *eheyttämistä*: mitä aikalaistoimijat oikeastaan tarkoittivat ja tavoittelivat, kun he puhuivat ja kirjoittivat

kansan eheydestä tai eheyttämisestä. Matti Klinge ja Risto Alapuro ovat Akateemista Karjala-Seuraa käsittelevissä tutkimuksissaan tarkastelleet kansan eheyttämistä 1920-luvun ylioppilasnuorison näkökulmasta.² Timo Soikkanen taas on analysoinut eheyttämiskeskustelua vertailevalla otteella erityisesti 1930-luvun lopun osalta.³ 1990-luvulta lähtien tutkijat ovat aikalaiskielenkäytön huomioiduissa tutkimuksissaan keskittyneet tiettyihin henkilöihin⁴, liikkeisiin⁵ tai yksittäisiin puolueisiin⁶. Kun tutkijat ovat keskittyneet rajattuihin tutkimuskohteisiin, eheyttämisen kiistanalaisuus ja kamppailut kansan eheyttämisen eri tulkinnoista ovat jääneet suurelta osin pimentoon.

Toinen kriittinen näkökulma liittyy tehtyihin aikarajauksiin. Kun eheytyminen mielletään jakautuneen kansan yhdistäneeksi prosessiksi ja kansan eheyttäminen sodan synnyttämäksi puhettavaksi, tarkastelun varhaisimmaksi alkupisteeksi on muodostunut sisällissota ja päätetystalvisota. Prosessinäkökulma ja keskittymisen sotienväliseen aikaan ovat hämärtäneet sen mahdollisuuden, että poliittiset toimijat puhuivat kansan eheydestä ja eheyttämisestä jo ennen sisällissotaa ja vielä talvisodan jälkeen.⁷

1. Esim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY 2009, 172, 188; Antti Kohi, et al., *Forum III. Itsenäisen Suomen historia*. Otava 2016, 80–91.
2. Matti Klinge, Kansamme eheyttäminen. Eräs ylioppilasnuorison iskusana 1920-luvulta. *Historiallinen Aikakauskirja* 61 (1963), 1–18; Matti Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*. WSOY 1972, 1–18; Risto Alapuro, *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY 1973.
3. Timo Soikkanen, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. WSOY 1984.
4. Tunnetuimpana Yrjö Ruutu, ks. Timo Soikkanen, *Yrjö Ruutu – näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla*. WSOY 1991.
5. Esim. Aapo Roselius, *Kiista, eheys, unohdus. Vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918–1944*. Suomen Tiedeseura 2010.
6. Esim. Jenni Karimäki, *Tulevaisuuden lähtökohdista kansanvallan kolmiliittoon. Kansallinen Edistyspuolue ja kansallisen eheytyksen politiikka 1919–1939*. Turun yliopisto 2016; Niko Kannisto, *Vaaleanpunainen tasavalta. SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2016.
7. Klinge ja Alapuro tarkastelevat AKS-tutkimustensa yhteydessä sivistyneistön ja ”kansan” suhdetta 1900-luvun alusta lähtien, mutta hekin käsittelevät kansan eheyttämistä vasta 1920- ja 1930-lukujen käsitteenä ja puhettavana. Ks. Klinge 1972; Alapuro 1973.

Tarkastelen tässä artikkelissa eheytyspuheen pitkää linjaa käsitehistoriallisella tutkimusotteella. Tavoitteenani on haastaa ja monipuolistaa aiemman tutkimuksen luomaa tulkintaa keskittymällä siihen, mitä poliittiset puolueet ja toimijat tarkoittivat, kun he puhuivat ja kirjoittivat kansan eheydestä ja ehyttämisestä. Vakiintuneesta aikarajauksesta poiketen väitän, että eheyttä ja ehyttämistä käytettiin 1860-luvulta lähtien käsitteinä, joilla poliittiset toimijat kamppailivat siitä, mikä kansa on ja mitkä ristiriidat kansaa jakoivat. Käsitehistoriallisesta näkökulmasta tarkasteltuna sisällis- ja talvisota eivät näyttäyty eheytyspuheen alkuna ja päätöksenä, vaan pikemminkin murroskohtina, jolloin käsitteen käytön edellytykset muuttuivat merkittävästi.

Keskityn tarkastelussani siihen, minkälaisia merkityksiä eheä-käsitteeseen kerrostui ja miten sen potentiaalia hyödynnettiin poliittisessa toiminnassa 1800- ja 1900-luvulla. Merkitysten lisäksi tarkastelen sitä, minkälaisia ajallisia ulottuvuuksia – menneisyyden kokemuksia ja tulevaisuuden odotuksia – käsitteeseen liitettiin eri aikoina. Käytän eheän ja ehyttämisen pitkän kaaren hahmottelussa apuna kehrittelemääni jaottelua, jonka mukaan eheä-kantainen käsitteistö vajaan sadan vuoden aikana politisoitui, ajallistui, demokratisoitui ja historiallistui. Vaikka merkitysten muodostumista kuvaavat muutokset ovat löyhästi kronologisia, kyse on silti toistensa päälle kasautuvista kerrostumista: esimerkiksi eheän politisoituminen ei päättynyt käsitteen ajallistumiseen tai demokratisoitumiseen. Avaan jaottelun analyttisiä käsitteitä tarkemmin kussakin alaluvussa.⁸

Kartoitan merkitysten kerrostumissa ja käsitteen käytössä tapahtuneita muutoksia valmiiksi digitoiduista lähdekokoelmista. Tärkeimmät

alkuperäisaineistoni ovat eduskunnan digitoidut pöytäkirjat⁹ sekä Kansalliskirjaston digitaalisen sanoma- ja aikakauslehtiarkiston aineistot¹⁰. Sekä pöytäkirjojen että lehtitekstien analysointi on toteutettu laajoilla sanahauilla, joilla tavoitin eheä-sanana sekä sen rinnakkais- ja taivutusmuotojen erilaiset esiintymiset mahdollisimman kattavasti.¹¹ Eduskunnan pöytäkirjojen (1907–1939) yhteensä 595 eheä-kantaisesta osumasta olen valinnut mukaan 379 hakutulosta, joilla viitataan kansan tai muun suomalaisten muodostaman, kokonaisuutta kuvaavan sanan eheyteen.¹² Maininnat esimerkiksi ”budjetin eheydestä” tai ”eheistä vaatteista” olen rajannut aineistoni ulkopuolelle. Lehtiaineiston laajuudesta johtuen en ole käynyt lehtiä läpi yhtä systemaattisesti kuin pöytäkirjoja. Sen sijaan olen tehnyt täsmennettyjä yhdistelmäsanahakuja, joissa etsin kansa- ja eheä-kantaisten sanojen yhteisesiintymisiä. Kattavan puoluepoliittisen kirjon saavuttamiseksi olen lisäksi tehnyt sanahakuja kohdennetusti puolueiden pää-äänenkannattajalehtiin. Hakutulosten laadullisessa sisällönanalyyysissa keskityn erityisesti puoluepoliittisten toimijoiden käsityksiin. Hakutulosten määrällistä tarkastelua hyödynnän sotienvälisestä ajasta kuvaavassa osuudessa, jonka keskeinen väite liittyy ehyttämiskäsitteen käytön leviämiseen ja määrälliseen lisääntymiseen.

Digitoidut lehdet ja eduskunnan pöytäkirjat eivät ole laadultaan täydellisiä. Aineistoihin on syntynyt virheitä esimerkiksi alkuperäisen aineiston kehnon painolaadun, digitointivaiheessa tapahtuneiden epätarkkuuksien ja optisen luvun (OCR) seurauksena. Artikkelin kirjoitushetkellä sanojen tunnistamisaste on lehtiaineiston osalta ollut keskimäärin 75 prosenttia ja eduskunnan aineiston keskimäärin 80 prosenttia.¹³ Käytetty

8. Lähestymistapani ajatukset käsitteiden merkitysten kerrostuneisuudesta, ajallisista ulottuvuuksista ja uusien piirteiden jaottelusta perustuvat Reinhart Koselleckin ajatuksiin, ks. Reinhart Koselleck, *Introduction and Prefaces to the Geschichtliche Grundbegriffe. Contributions to the History of Concepts* 6 (2011), 1–37; Reinhart Koselleck, *Sediments of Time. On Possible Histories*. Stanford University Press 2018.

9. Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907–2000, <https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut> (8.2.2020).

10. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/> (8.2.2020).

11. Hakusanoina käytetty: eheä*, ehey*, ehyt*, ehein*, ehye*, ehjä* ja ehev*

12. Sisäisestä eheydestä puhuttaessa eheä-sanasto esiintyi yhdessä seuraavien sanojen kanssa: kansa (235 kertaa), yhteiskunta/yhteiskunnallinen (25), kansakunta (23), kansallinen (17), valtio/valtiollinen (6) ja uskonnollinen (1). Ulkoisesta eheydestä – erityisesti suhteessa Venäjään – seuraavien sanojen kanssa: valtakunta (26), Suomi (16), eduskunta (10), alue-ehyeys (10), maa (5) ja isänmaa (5). Sanoille annetut muut konnotaatiot vaihtelivat toimijasta riippuen, kuten artikkelissa myöhemmin esitän.

13. Kimmo Kettunen, Tuula Pääkkönen & Mika Koistinen, Kansalliskirjaston digitoitu historiallinen lehtiaineisto 1771–1910: sanatason laatu, kokoelmien käyttö ja laadun parantaminen. *Informaatiotutkimus* 35 (2016), 3–14; Matti La Mela, *Tracing the emergence of Nordic allemansrätten through digitized parliamentary sources*. Teoksessa Mats Fridlund, Mila

aineisto ei siis ole täydellinen, mutta se tarjoaa riittävän kattavan kuvan eheytyksen pitkän kaaren hahmottamiselle. Poliittista keskustelua käytiin muuallakin kuin eduskunnassa ja lehdissä. Lähtöoletukseni on kuitenkin se, että keskustelu on heijastunut etenkin täysistuntojen puhevuoroihin ja lehtien palstoille, jos kansan eheydellä ja eheyttämisellä on ollut merkitystä suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa.¹⁴

Ajatusta eheästä kansasta on Suomessa käsitteistetty muillakin synonyymisillä käsitteillä, kuten yhtenäinen, kokonainen ja yksimielinen. Niiden vaikutus nykyiseen historiokuvaan ei ole kuitenkaan yhtä selvä, mistä johtuen keskityn suomenkielisiin eheyteen ja eheyttämiseen. Lisäksi eheyttäminen yksittäisenä käsitteenä sisältää yhtenäisyyden luomiseen, ylläpitämiseen ja palauttamiseen liittyvän kolminaisen merkityksen, joka ei välity yhtä selvästi muista suomen- tai ruotsinkielisistä käsitteistä. Kaisa Häkkisen mukaan eheä-sana ja sen rinnakkaismuodot ehyt ja ehjä esiintyivät suomen kirjakielissä jo 1700-luvulla.¹⁵ Sanakirja-aineiston perusteella eheällä tarkoitettiin 1700-luvulla varsin samaa kuin mikä sanan merkitys on nykyään: kokonainen, yhtenäinen, täydellinen, oikea, oiva, terve, virheetön ja vankka.¹⁶ Eheyttämistä voi tässä mielessä verrata muiden eurooppalaisten kielten rinnakkaiskäsitteisiin – ruotsin *folkhemmet* ja saksan *Volksgemeinschaft* – joissa kansan yhtenäistymiseen ja tervehtymiseen liittyvä tulevaisuuden odotus oli samalla tavalla keskeinen. Vaikka artikkelini keskittyy Suomeen, käsittelen erityisesti 1930-luvun osalta sitä, minkälaisina stimulantteina ulkomaiset käsitteet toimivat suomalaisessa eheyttämis keskustelussa.

Politisoituminen: ”kysymykset” ristiriitojen ilmentäjänä

Suomen 1800-luvun poliittiseen kieleen perehtyneet tutkijat ovat esittäneet, että J. V. Snellmanin

opetukset loivat edellytykset kansan eheyden korostukselle. Edellytyksiä lisäsi myös se, että poliittista, sosiaalista ja kulttuurista yhteenkuuluvuutta kuvanneet suomen sanat kansa, kansakunta, kansallinen ilmaisivat jo sana-asussaan yhteenkuuluvuutensa. Käsitteiden uudelleenmäärittelyllä oli kuitenkin tärkeä sija eheysajatuksen kehityksessä. Vielä Snellmanille kansakunnan (ruotsiksi siis *nation*, ei *folk*) tahdon ja kansallishengen toteutuminen olivat olleet keskeisiä hyveitä, mutta seuraavan polven fenomenaneille 1860-luvulla käynnistynyt modernin politiikan läpimurto valtiopäivien muodossa tarjosi tilan nimenomaan kansan edustamiseen ja kansa-käsitteen politisointiin. Pauli Kettunen on ranskalaista Pierre Rosanvallonin mukailleen esittänyt, että uudella tavalla politisoituneeseen kansaan yhdistettiin Snellmanilta opittu ykseys ja toimijuus, mutta samalla kansan käsite lohkesi kuvaamaan kahta eri asiaa: yhtä ja eheää poliittista kansaa sekä hajanaista ja ristiriitaista sosiaalista kansaa.¹⁷

Lehtiaineisto osoittaa, että Kettusen esittämää ”poliittisen” ja ”sosiaalisen” kansan välistä ristiriitaa ja jännitettä jäsennettiin suomalaisessa 1800-luvun lopun poliittisessa puhunnassa eheä-käsitteen avulla. Ykseyttä korostanut kansan eheys oli itsessään tavoite, mutta samalla tapa haastaa ja nostaa esiin ristiriitoja, jotka kulloisenkin toimijan mielestä olivat halutun eheyden esteenä. Kiistoissa oli yksinkertaistetusti kyse siitä, kenellä oli oikeus puhua kansan puolesta ja siten määritellä kansa. Vuosisadan lopussa yleistyi tapa hahmottaa kansaa jakaneet ristiriidat kolmen aihepiirin kautta: kielikysymykseksi, yhteiskunnalliseksi kysymykseksi ja Venäjän-kysymykseksi.

Varhaisimman politisoidun merkityksen kansan eheys sai jo 1860-luvulla. Valtiopäivien koollekutsuminen vuonna 1863 lavensi poliittisen puhunnan lähtökohtia ja merkitsi sitä, että suomenkielinen rahvas tuli uudella tavalla mukaan

Oiva & Petri Paju (toim.) *Digital histories. Emergent approaches within the new digital history*. Helsinki University Press 2020, 181–197.

14. Vrt. aiempi tulkinta, että julkisen keskustelun useimmat teemat esiintyivät kattavasti lehdissä erityisesti 1800-luvun puolivälistä lähtien, ks. Päiviö Tommila, Lars-Folke Landgrén & Pirkko Leino-Kaukiainen, *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila 1988.

15. Kaisa Häkkinen, *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. WSOY 2005, 105.

16. Risto Haarala (toim.) *Suomen kielen perussanakirja. Ensimmäinen osa, A–K*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990, 97–98; Erkki Itkonen (toim.) *Suomen sanojen alkuperä. 1, A–K*. SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992, 100.

17. Pauli Kettunen, *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino 2008, 51–55; Ilkka Liikanen, *Kansa*. Teoksessa Matti Hyvärinen et al. (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsi-historia*. Vastapaino 2003, 257–307.

poliittiseen toimintaan.¹⁸ Erityisesti fennomaanit nojautuivat tähän joukkoon tavoitellessaan johtosamaa poliittisessa toiminnassa. Keskeiseksi haastamistavaksi muodostui kielellisen eron korostaminen, joka suomenkielisen kansan (”rahvaan”) ja ruotsinkielisen sivistyneistön välillä vallitsi. Maan ensimmäisessä suomenkielisessä kuvalehdessä *Maiden ja merien takaa* jopa nostettiin ruotsiksi kirjoittanut runoilija J. L. Runeberg argumentiksi päivänpoliittiseen debattiin: ”vaikka hän [Runeberg] ei koskaan ole nimenomaan puhunut suomalaisuuden puolesta, [on hän] kuitenkin suuresti auttanut Suomen kansan kipeimmän haavan, kakskielisyyden, eheäksi kasvamista”,¹⁹ 1870-luvulla kahden kielen ja kulttuurin ristiriitaan perustuva haastaminen esiintyi entistä selvemmin lehtien, kuten fennomaanisen *Oulun Wiikko-Sanomien* artikkeleissa.

Sillä vasta kun olemme saaneet sen, mikä meiltä puuttuu, nim. suomalaisen, sivistyneen säädyn, joka, kielensä kautta lujasti liittyen itse rahvaaseen, tuntee olevansa yhtä verta ja lihaa sen kanssa, ja johon rahvas puolestaan täydellisesti luottaa, vasta silloin mainitut epäkohdat katoaa, vasta silloin me olemme eheä ja kokonainen kansa, joka turvallisesti voipi astua tulevaisuutta kohti.²⁰

Kielikysymys esiintyi erilaisissa muodoissa ja erilaisilla intensiteeteillä suomalaisen poliittisen keskustelun jäsentäjänä koko 1800-luvun loppupuolen. Rintamalinjat eivät olleet kaksijakoiset, vaan toimijat suhtautuivat kielikysymykseen moninaisilla tavoilla. Esimerkiksi suomalaiseksi puolueeksi muotoutuvan ryhmittymän sisällä oli kielikysymyksen suhteen erilaisia linjoja. Viipurin vanhasuomalaisten *Wiipurin Uutiset* ja nuorsuomalaisten *Wiipurin Sanomat* näkivät pääkirjoituksissaan, että yhteen kieleen perustuva ”kansan eheys [...] on päivän tärkein kysymys”.²¹ Lehtien

erimielisyydet, kuten keskustelussa laajemminkin, koskivat sitä, millä tahdilla ja kenen ehdoilla tavoite saavutettaisiin.

Kielikysymyksen lisäksi aikalaiset näkivät ”yhteiskunnallisen kysymyksen” kansan eheyden ongelmana. Yhteiskunnallinen kysymys muodostui oikeastaan kolmesta kokonaisuudesta: työväenkysymyksestä, torpparikysymyksestä ja tilattoman väestön kysymyksestä, jotka olivat 1870-luvulta alkaneiden taloudellisten ja sosiaalisten muutosten poliittisia seurauksia. Oppineisto tutki ja ennakoivat yhteiskunnallisen kysymyksen mahdollisia vaikutuksia kansainvälisten esimerkkien pohjalta jo 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, mutta kansan eheyteen liittyneeksi kysymykseksi se aktualisoitui helmikuun manifestin (1899) jälkeisessä tilanteessa.²²

Toimijat eri laidoilta jakoivat käsityksen, että yhteiskunnalliset ja taloudelliset ristiriidat olivat kansan eheyden esteenä, mutta suurin kiista liittyi siihen, kuten kielikysymyksessäkin, kenen ehdoilla havaittuja epäkohtia korjattaisiin. Nou-sevan työväenpuolueen asennetta kuvaa *Työmiehen* päätoimittajan Matti Kurikan kirjoitus, jossa hänkin puhui kansan eheyden puolesta, mutta ”jos kansamme tahtoo vahvistua lähestyviä myrskyjä vastaanottamaan, niin on yläluokan tehtävä uhrauksia luokkaeduistaan, jotta tyytyväisyys ja keskinäinen luottamus pääsisi vallitsemaan ylä- ja alaluokan välille”.²³ Porvarilehdistösäkin nähtiin yhteiskunnalliset reformit tärkeinä ”kansan eheyden kannalta”, mutta esimerkiksi nuorsuomalaisissa vaikuttanut professori E. N. Setälä tähdensi, että ”yhteiskunnan eheyden lujittamiseksi” tulisi esittää yksityiskohtaisia parannusvaatimuksia eikä turvautua ”kumouksellisuuteen ja paljaaseen agitatsiooniin”.²⁴

Kansan eheyteen liitettiin jo 1800-luvun lopussa sellainen ulkoisen paineen ja sisäisten ristiriitojen välinen jännite, joka on tunnistettu aiemmassa kirjallisuudessa.²⁵ Suomen erottami-

18. Liikanen 2003, 276–282.

19. *Maiden ja merien takaa* 5/1865, 35.

20. *Oulun Wiikko-Sanomia* 6.9.1873, 1.

21. Muutama sana päivän tärkeimmästä kysymyksestä (pääkirjoitus, (pk.)). *Wiipurin Uutiset* 24.9.1887, 1; Päivän tärkeimmästä kysymyksestä (pk.). *Wiipurin Sanomat* 28.9.1887, 1.

22. Jorma Kalela, ”Yhteiskunnallinen kysymys” ja porvarillinen reformismi. Teoksessa Ville Pernaa & Mari K. Niemi (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita 2005, 31.

23. M. K-a. (Matti Kurikka), Kansamme pelastus! *Työmies* 23.2.1899, 1.

24. Spectator (E. N. Setälä), Kirje Helsingistä (Yhteiskunnallinen harrastus vilkastuu). *Valvoja* 9/1902, 565–566.

25. Risto Alapuro, Ulkoinen ja sisäinen. Suomen poliittisen kulttuurin pitkä linja. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (2010), 528–537; Matti Klinge, *Bernadotten ja Leninin välissä. Tutkielmia kansallisista aiheista*. WSOY 1975, 54–55.

nen Ruotsista vuonna 1809, siirtäminen Venäjän keisarin suuriruhtinaskunnaksi ja 1800-luvun lopulla voimistunut Venäjän oma yhdentyminen – suomalaisaikalaisien silmin ”venäläistäminen” tai ”Venäjän-kysymys” – merkitsivät ulkoista painetta, joka loi kehyksen Suomen sisäiselle kehitykselle. Vuosisadan taitteessa sisäisiksi hahmotetut ristiriidat saivat siis kulloisenkin muotonsa Venäjän paineen luomassa kehyksessä.

Venäjän-kysymys heijastui kansan eheyden käsittämistapoihin 1880-luvun lopusta lähtien, jolloin suomalaisten ja venäläisten välillä ryöpsähti polemiikki Suomen valtiollisesta asemasta.²⁶ Venäläisten sanomalehtien hyökkäyksinä pidetyt kirjoitukset kirvoittivat suomalaislehdet kirjoittamaan vuonna 1889, että koko kansan tuki olisi keskeistä, jotta syntyisi ”yksimielisyys ja eheys oloissamme, joista pahan suopain muokalaisten nuolet [...] kilpistyisivät kuin kalliosta” ja jotta Suomen kansa ei joutuisi uhraamaan ”kansallista eheyttään”.²⁷ Pitkin 1890-lukua lehdet korostivat, että erilaisten puolue- ja yksityisetujen oli aika väistyä, ja ainoastaan yhteisen ja yksimielisen toiminnan kautta oli mahdollista puolustaa ”kansallista eheyttämme, yhä pysyvä Suomen kansakuntana kansakuntain joukossa.”²⁸

Ajallistuminen: manifesti ja suurlakko ”kansan” särkijoinä

Helmikuun manifestin seurauksena eheä-käsité ajallistui uudella tavalla. Ajallistumisella tarkoitetaan Reinhart Koselleckin tavoin sitä, että eheän käsitteeseen liitetty kokemusten ja odotusten suhde määrittyi uudella tavalla.²⁹ Jo aiemmin eheyden puolustamiseen ja eheyden syntyymiseen oli liitetty tulevaan suuntautunut odotus, mutta manifestin ja sitä seuranneiden maan sisäisten puolueriitojen seurauksena luotiin kuva, että jokin kansassa oli mennyt rikki: ”Kansamme ei ole niin eheä kuin onnen päivinä luultiin. Synkistä pilvistä sinkoilevat ukonnuolet ovat sen keskuudessa ilmaisseet kammottavan juovan”, tiivistä nuorsuomalainen professori E. N. Setälä manifestia seuranneena kesänä.³⁰

Kielellisellä tasolla tämä muutos näkyy selvänä semanttisena muutoksena: aiemmin adjektiivimuodoissa (eheä) esiintynyttä käsitettä alettiin käyttää myös verbimuodoissa (eheytyä) vuosisadan alusta lähtien. Samalla sanaparista muodostui prosessikäsite – kansan eheytyminen, kansan eheyttäminen – jolla pyrittiin vastaamaan yhteiskunnan sisäisiin ristiriitoihin ja ulkoisiin, erityisesti Venäjän aiheuttamiin uhkakuvuihin. Voi nähdä, että eheyteen jo varhain liitetty terveyden konnotaatio korostui, kun käsitettä käytettiin verbinä tai prosessikäsitteenä, parantumisen ja tervehytymisen merkityksessä.

Manifestin synnyttämä reaktio tiivistyi kolmeen eri suhtautumistapaan, jotka noudattelivat samoja jakolinjoja kuin aiempien kysymysten kohdalla. Vanhasuomalaisen sovittelulinjan mukaan avoin konflikti Venäjän kanssa ei ollut toivottava, koska ensisijaisena tehtävänä oli saavuttaa maan sisällä kielellinen ja kansallinen eheys. Nuorsuomalaisten ja ruotsinmielisten kannattama perustuslaillinen kanta sitä vastoin näki eheyden ensisijaisena ehtona suomalaisten yhtenäisen esiintymisen suhteessa Venäjään. Työväenpuolueen näkökulmasta manifestin synnyttämä konflikti oli Suomen omistavien luokkien ja tsarismien välinen, ja kansan eheyden saavuttamiseksi sosiaaliset reformit olivat ensisijaisia. Kun Bobrikovin järjestelmä sortui Japanin sodan ja vuoden 1905 suurlakon seurauksena, edellä kuvatut suhtautumistavat voimistuivat ja ne muodostivat puolueiden eheytyiskäsitysten päälinjat.³¹

Eheän ajallistuminen eheytymiseksi ja manifestin synnyttämien puoluekiistojen vaikutus näkyivät ensimmäisen kerran *Uuden Suomettaren* arviossa, joka käsitteli kirjailija Juhani Ahon teosta *Tutkimus taudin syistä* (1901). Perustuslaillista kantaa edustanut Aho näki ajankohtaisen ”taudin” ensisijaisena syynä suomalaisten hajanaisen esiintymisen suhteessa Venäjään. Sen sijaan vanhasuomalaista linjaa edustaneen lehden kriitikko näki syynä puutteellisen sisäisen yhtenäisyyden ja ratkaisuna ”kansallisen

26. Polemiikista yksityiskohtaisemmin, ks. Osmo Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY 2004, 530–595.

27. Venäläisten sanomalehtien hyökkäykset (pk.). *Hämeen Sanomat* 2.4.1889, 1; E. G. Palmén, Suomi suurpolitiikin hamppaissa. *Uusi Suometar* 29.5.1889, 2.

28. Valtiopäivämiesvaalit (pk.). *Pohjalainen* 25.4.1890, 1.

29. Koselleck 2011, 11–13.

30. Professori E. N. Setälän juhlapuhe Kymin laakson laulujuhlassa. *Uusi Suometar* 7.6.1899, 2.

31. Matti Klinge, *Kaksi Suomea*. Otava 1982, 216–217.

eheytyminen”.³² Suomen kielen asemaa korostanut eheytyminen muodostui erityisesti vanhasuomalaisten poliittiseksi tavoitteeksi 1900-luvun alussa, ja kyseistä linjaa edustaneet muodot ”kansallinen” ja ”suomalaisen kansan eheytyminen” esiintyivät suomalaisen puolueen eduskuntavaalimainoksissa vuosina 1908 ja 1909.³³

Havainnollistava esimerkki eri tavoista ymmärtää kansan eheytyminen liittyy lokakuussa 1910 käytyyn debattiin, jonka aiheena oli puolueiden välinen yhteistyö tulevissa eduskuntavaaleissa. Keskustelun käynnisti nuorsuomalaisen Zachris Castrénin ehdotus, jonka mukaan suomalaisten puolueiden – eli hänen mukaansa suomalaisen ja nuorsuomalaisen puolueen sekä maalaisliiton – muodostama kokoomushallitus olisi keino turvata Suomen kansallinen ja valtiollinen eheys.³⁴ Vanhasuomalaista linjaa edustanut *Uusi Suometar* kannatti Castrénin aloitetta. Lehden mukaan oli surullista, että ”kansan ydinosa” oli puoluetistelun seurauksena jakautunut kolmeen ryhmään ja ”suomalaisen kansamme rikkinäisyydestä” oli hyötynyt kaikki muut paitsi itse kansa: ”Sen ajan tuloa on hartaasti toivottu, jolloin tämä rikkinäisyys voisi väistyä eheytyksen tieltä”.³⁵

Sosiaalidemokraattien *Työmiehen* mukaan puhe suomalaisen kansan ydinaineen eheytymisestä oli kavalaa kaunistelua, koska oikeasti kyseessä oli sortajien, anastajien ja riistäjien liittoutumisesta ”kansan todellisten vapauspyrintöjen tukahuttamiseksi”.³⁶ *Hufvudstadsbladetissa* Castrénin ehdotus nähtiin ensisijaisesti ruotsin kieltä vastaan suunnattuna pyrintönä, eikä se saanut lehdessä kannatusta.³⁷ *Helsingin Sanomissa* nimimerkki Nuorsuomalainen esitti, että kansaa hajotti kolme syvää juopaa, kielellinen, valtiolli-

nen ja yhteiskunnallinen, ja näiden vastakohtien tasoittamisesta riippui kansan eheys: ”Nuorsuomalaisen puolueen isänmaallisena tehtävänä on ollut tämän eheytyksen edistäminen”. Selvästi perustuslaillista kantaa edustanut Nuorsuomalainen ei kannattanut Castrénin eheytymisvisiota, joka rajasi ruotsinkieliset ja sosialistit kansallisen rintaman ulkopuolelle.

Tuntuu siltä kuin hra Z[achris]. C[astrén]. paikka paikoin käyttäisi sanaa ”kansallinen” sellaisessa ahtaassa merkityksessä, joka on nuorsuomalaiselle katsantotavalle vieras, mutta jonka nojalla vanha suomalainen puolue alinomaan on pyrkinyt pitämään ”kansallismielisyyden” omana yksinoikeutenaan.³⁸

Demokratisoituminen: vuoden 1918 varjossa

Vuoden 1918 sisällissota merkitsi aikalaisille kansakuvan perusteellista särkymistä. Sodan seurauksena kansan eheyttämisestä muodostui mittapuu, johon vedoten kritisoitiin vallitsevia oloja ja perusteltiin poliittisia ratkaisuja. Koselleckia mukaillen käsite demokratisoitui eli levisi kaikkien poliittisten ryhmien käyttöön. Itse käsitteen luonne ei siis muuttunut demokraattisemmaksi.³⁹ Eduskunnan pöytäkirjoissa ja lehdissä muutos näkyy erityisen selvästi siinä, että vanhasuomalaisten aiemmin hellimät prosessikäsitteet levisivät myös muiden poliittisten ryhmien käyttöön, mikä näkyy näiden muotojen selvänä kasvuna vuoden 1918 jälkeen (kuviot 1 ja 2).⁴⁰

Vuoden 1918 varjossa ryhmien integraationäkemykset erosivat kuitenkin paljon sen mukaan, miten kukin ryhmä hahmotti yhteiskunnan ristiriidat ja jakolinjat. Pelkästään sodan voittajien perintö jakaantui kolmeen eri linjaan:

32. Ph. S., Parempia asioita ajamaan. *Uusi Suometar* 5.4.1901, 2–3.

33. Esim. *Uusi Suometar* 24.5.1908; *Wiipuri* 28.4.1909, 2. Eheytymisestä suomalaisten puolueiden yhdistymisen merkityksessä kirjoitti erityisen paljon Väinö Kivilinna, joka toimi suomalaisen puolueen kansanedustajana (1907–1909) sekä puolueen nuorisjärjestön puheenjohtajana ja sen lehden *Nuorten Nuijan* päätoimittajana 1910-luvulla. Kivilinna eheyttämislinjasta, ks. erit. pamfletti: Väinö Kivilinna: ”Sivistyneet” ja ”syvät rivit”. *Mietteitä sivistyneiden osuudesta ja tehtävistä kansallisessa eheyttämistyössä*. Kansallismielinen Nuorisoliitto 1909.

34. Zachris Castrén, Kansalliseen kokoomukseen ensi vaaleissa! *Helsingin Sanomat* 16.10.1910, 4.

35. Suomalaisten puolueitten yhtyminen ensi vaaleissa (pk.). *Uusi Suometar* 19.10.1910, 2.

36. Riistäjäpuolueiden liittoutuminen työväen puoluetta vastaan (pk.). *Työmies* 19.10.1910, 1; *Työmies* 20.10.1910, 2–3.

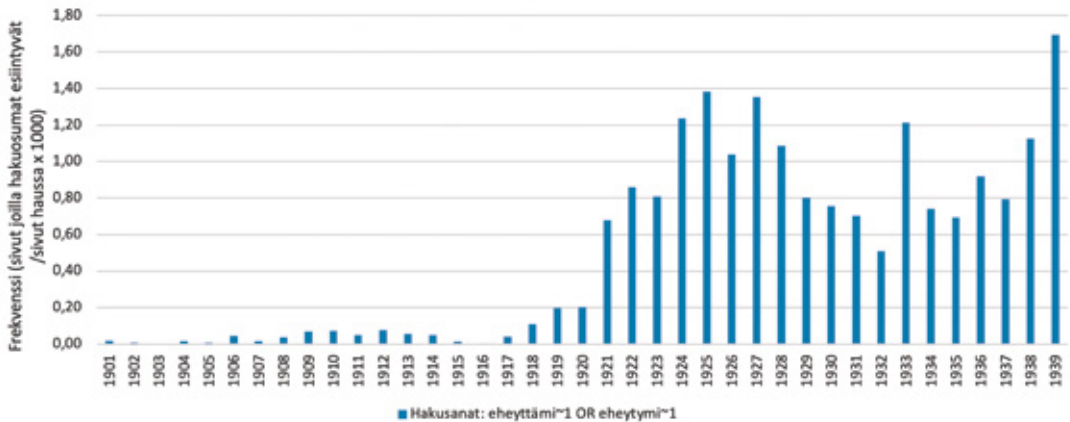
37. Samgående mellan ungfinnar och suometarianer (pk.). *Hufvudstadsbladet* 18.10.1910, 4.

38. Nuorsuomalainen, Onko suunta oikea? *Helsingin Sanomat* 22.10.1910, 4.

39. Koselleck 2011, 10–11.

40. Käsitteen leviämisestä kertoo myös puoluelehtien lukuisat pääkirjoitukset, joissa käsiteltiin kunkin ryhmän eheytyvisiota, ks. esim. Kansan eheyttämisen edellytykset (pk.). *Suomen Sosialidemokraatti* 24.5.1923, 2; Eheyttämisen aate – ja kokoomisen aate (pk.). *Helsingin Sanomat* 9.11.1924, 4; Eheyttäminen – ja kokoominen (pk.). *Uusi Suomi* 12.11.1924, 4; Kansamme eheyttämisestä (pk.). *Maakansa* 8.6.1926, 1.

Kuvio 1. Ehyyttämisen ja eheytyksen* suhteellinen (%) esiintyminen suomalaisten lehtien sivuilla 1901–1939.

Lähde: Kansalliskirjaston digitaalisen aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/> (27.4.2021). *Haettu Kansalliskirjaston kaikesta suomenkielisestä aineistosta hakuohdolla: ehyyttämi~1 OR eheytymi~1. Hakuohdon ~1-merkintä tarkoittaa yhden kirjaimen virheherkkyyden korjausta, jonka tarkoituksena on kattaa aineiston laadullinen epätarkkuus. Haussa oli mukana yhteensä 9 481 179 sivua. Hakutuloksia löytyi yhteensä 5 909 sivulta.

kokoomuksen ja radikaalin oikeiston muodostamaan oikeistolinjaan, erityisesti edistyspuolueen edustamaan perustuslaillis-stählbergiläiseen linjaan sekä maalaisliiton linjaan. Oikeistolinjaan näkökulmasta kevään 1918 sota oli vapaussota bolševistista Venäjää vastaan, ja suomalaiset punaiset liitettiin yhteen ulkomaalaisten vallankumouksellisten kanssa. Tämän näkökulman ansiosta oli mahdollista säilyttää näkemys yhtenäisestä kansasta ja samalla ulkoistaa sodan syy kansakunnan ulkopuolelle. Sekä edistyspuolueen että maalaisliiton näkökulmasta yhdentymisen keskeisenä edellytyksenä oli se, että sodan eri osapuolten välille saataisiin rakennettua sovinto. Hekin suhtautuivat kommunismiin maan sisällä ja Neuvostoliitossa tuomitsevan kielteisesti, mutta maltilliseen vasemmistoon, erityisesti sosiaalidemokraatteihin, poliittinen keskusta suhtautui oikeistoa ymmärtäväisemmin. Maalaisliitto painotti lisäksi suomen kieltä yhdentymisen edellytyksenä selvemmin kuin edistyspuolue, mistä syystä poliittisessa keskustassa voidaan tulkita vallinneen kaksi erilaista ehyttämisvisiota.

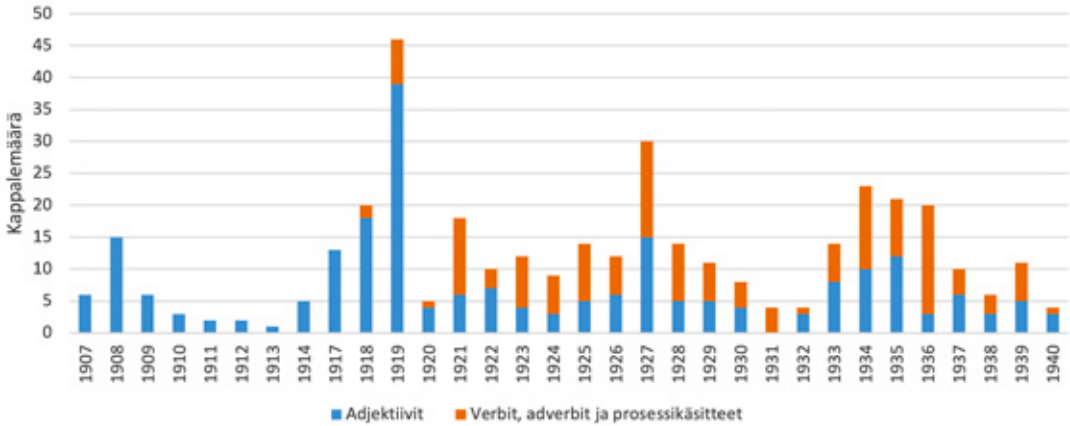
Linjaerot ovat nähtävissä myös siinä, miten eheytymisestä puhuttiin eduskunnassa. Koko sotienvälisen ajan eheytymisestä puhuttiin erityisesti suojeluskuntiin ja punavankien armahdamiseen liittyneissä keskusteluissa – esimerkiksi vuosina 1919 ja 1927 käydyt armahtamiskeskustelut erottuvat selvästi myös eheä-havainnoissa

(kuvio 2). Sodan voittaneiden näkökulmasta suojeluskuntalaitos edusti instituutiota, joka turvasi nuoren isänmaan sekä sisäistä että ulkoista turvallisuutta ja itsenäisyyttä. Punavangit taas olivat konkreettinen esimerkki Venäjän uhkasta, joka oli tarttunut osaan suomalaisista. Sodan hävinneellä puolella asetelma oli päinvastainen: työväeltä oli pääsy suojeluskuntiin kielletty, ja punavankien armahtaminen merkitsi kansan eheytyksen ensimmäistä askelta.

Tässä mielessä voi tulkita, että sotienvälinen eheytyssuhte sai virikkeensä ensisijaisesti sisällissodasta. Voi kuitenkin perustellusti väittää, että sisällissodan jälkeinen eheytyssuhte oli loogista jatkoa autonomian ajan viimeisten vuosikymmenten tavoille puhua kansan eheydestä ja eheytymisestä. Esimerkiksi kielikysymys aktualisoitui välittömästi sisällissodan jälkeen Ahvenanmaan, hallitusmuodon sekä kieli- ja kansallisuuskysymyksen käsittelyn yhteydessä. Selvästi jatkoksi vuosisadan alun keskusteluista voi tulkita myös suomenkielisen oikeiston tavan puhua ”kansallisesta” tai ”suomalaisen kansan” eheytymisestä siten, että sosialistit ja ruotsinkieliset rajautuivat kansan määritelmän ulkopuolelle.

Lisäksi keskustapuolueiden ja sosiaalidemokraattien piirissä tavat puhua kansan eheytymisestä muistuttivat paljon niitä tapoja, joilla kansan eheydestä puhuttiin vuosisadan taitteessa ”yhteiskunnallisen kysymyksen” yhteydessä.

Kuvio 2. Eheä-havainnot* eduskunnan pöytäkirjoissa 1907–1940 (n=379).

Lähde: Digitoidut valtiopäiväasiakirjat 1907–2000, <https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut/> (11.11.2019). *Eheä-sanat sekä rinnakkais- ja taivutusmuodot haettu ehdolla: eheä, ehey, ehyt, ehein, ehye, ehjä, ehev. Kaikista osumista (n=595) on valittu hakutulokset (n=379), jotka viittaavat kansan tai muun suomalaisten muodostaman, kokonaisuutta kuvaavan sanan eheyteen. Rajauksesta ks. alaviite 12.

Useat keskustapuolueiden eheytysohjelman keskeiset sosiaalisten ristiriitojen lieventämiseen tähdänneet reformit, kuten vuonna 1918 säädetty ”torpparilaki” tai asutustoimintaa aktivoivoinut ”Lex Kallio” vuodelta 1922, syntyivät itse asiassa vuosisadan alussa tehtyjen uudistussuunnitelmien pohjalta. Sisällissodan jälkeen reformit kuitenkin esitettiin tietoisina keinoina, joilla kansa saataisiin ehytettyä ennen uusia mullistuksia.⁴¹

Keskustapuolueiden ja sosiaalidemokraattien näkemykset olivat siis lähtökohdiltaan melko samanlaisia, mutta erot koskivat sitä, kuinka pitkälle eri ryhmät olivat valmiita menemään konkreettisten toimenpiteiden suuruudessa ja laajuudessa. Esimerkiksi armahduskysymyksen yhteydessä keskustapuolueiden myöntövalmius periaatteellisella tasolla, mutta pidättyväisyys käytännössä sai sosiaalidemokraatit ivallisesti pyytämään tukea porvareilta, ”jotka tahtovat todella tätä kansaa ehyttää ei ainoastaan sanoissa, vaan myös teoissa”.⁴²

Keskustan ja sosiaalidemokraattien valtaviran katveessa esiintyi lisäksi näkemyksiä, joissa yhteiskuntaa halkovat ristiriidat nähtiin toisin kuin suuremmissa puolueissa. Ruotsalaisen kansanpuolueen (Rkp) edustaja Hjalmar Procopé esimerkiksi esitti, että ”kyllä me ruotsalaiset hyvin tiedämme, tunnustamme ja myönnämme, että Suomen kansa valtiollisesti on yksi ja eheä. Mutta toiselta puolen on myönnettävä, että täällä on olemassa kaksi eri kansallisuutta”.⁴³

Ruotsinkielisissä lehdissä suhtauduttiinkin erityisen kielteisesti yksikielisyyden periaatteelle rakennettuihin ehyttämiskäsitteisiin. Näissä artikkeleissa eheys ja ehyttäminen käännettiin vaihtelevilla tavoilla.⁴⁴ Myönteisiksi, omien poliittisten tavoitteiden kuvaajiksi eivät suomen- tai ruotsinkieliset ehyttämiskäsitteet sen sijaan nousseet ruotsinkielisten piirissä.

Äärimmäisessä vasemmistossa poliittinen tila taas hahmotettiin siten, että vasta luokkavastakohtien kumoutuminen – ei lieventyminen,

41. Vrt. Pauli Kettunen, *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä 1918–1930*. SHS 1986, 240–241.

42. VP 1930 ptk. II, V. Kivisalo (sd.), 785.

43. VP 1919 ptk. I, H. Procopé (r.), 695.

44. Esim. nationella sammanslutning (kansallinen eheys) ja folkets enhet, folkets samling (kansan eheys) sekä folkets enhetliggörande, folkets enande ja folkets helnande (kansan ehyttäminen). Ks. *Hufvudstaðbladet* 2.4.1906, 3; *Framtid* 33/1907, 1; *Tammerfors Nyheter* 23.8.1907, 2; *Dagens Press* 26.4.1921, 2; Åbo Underrättelser 12.12.1925, 3 ja 22.1.1926, 4; Österbottningen 17.11.1932, 2.

kuten sosiaalidemokraateilla – mahdollisti kansan todellisen eheytyksen. Sosialistisen työväen ja pienviljelijöiden vaalijärjestön (Stpv) edustaja Kalle Kulmala tiivistä kommunistien näkemyksen eduskuntapuheessaan vuonna 1927:

ei milloinkaan tule luokkayhteiskunnassa sellaista aikaa, että Suomen kansa ”tulee eheänä ja yksimielisenä marssimaan, vaikkapa rajalle” [...] eikä Suomen työväestöä enää voida pimitää sellaiseksi, että se tulee eheäksi tässä kysymyksessä ja että se on eheä marssimaan porvariston rinnalla rajalle, jos sellaiseen tarvis tulee.⁴⁵

Suomalainen eheyttämiskeskustelun edellytykset muuttuivat 1930-luvun alussa, jolloin kommunistien julkinen toiminta kiellettiin ja äärioikeistolainen virtaus Euroopassa ja Suomen sisäpolitiikassa vahvistui. Kommunisminvastaisen Lapuan liikkeen seuraajaksi vuonna 1932 perustetun Isänmaallisen kansanliikkeen (Ikl) edustajien näkemykset kansan eheyttämisestä erosivat muiden poliittisten toimijoiden tulkinnoista ja muistuttivat lähinnä fasistisia ja valtiotalistisia eheytysohjelmoita, jotka olivat 1920-luvulta alkaen suosittuja erityisesti Akateemisen Karjala-Seuran piirissä. Marxismia vastustanut sekä puoluedemokratiaa ja parlamentarismia halveksinut puolue tarjosi kansan eheyttämisestä kristilliskonservatiivisen näkemyksen, jonka ytimessä oli tulkinta kansasta orgaanisena kokonaisuutena:

Isänmaallinen kansanliike on hylännyt luokkataistelun, asettaen sen tilalle kansan eheyttämisen. Kansa itse on luonnollinen elimistö. Kohtalo on luonut kansan, jota vastoin luokka on teennäinen ryhmä. Kasaan kuuluvaisuutta ei vaihdeta kuin vanhaa paitaa. Kansa esittää ikuista arvoa.⁴⁶

Ikl:n edustajien käytössä eheyttämiseen jo aiemmin nivellytneet käsitteet, kuten kansa, kansakunta, kansallinen ja isänmaallinen, saivat uudenlaisen merkityksen. Kansainvälisten esi-

kuviensa – Italian fasismin ja Saksan kansallissosialismin – tavoin Ikl:n päämääränä oli ”kansakokouksen todellinen etu”, joka oli puolueen mukaan toteutettava ammattiedustukseen perustuvan korporatistisen, johtajavaltaisuuden ja kristillis-suomalaiskansallisen kulttuurin pohjalta.⁴⁷

Keskeinen käsite kansakokouksisuus oli todennäköisesti vanha lainakäännös saksan *Volksgemeinschaftista*. Käsitettä oli käytetty Suomessa jo aiemmin, mutta Italian fasismin ja Saksan kansallissosialismin suosion kasvaessa kansakokouksisuudesta muodostui nimenomaan Ikl:n tunnusomainen käsite, jonka sävy ja merkitys olivat selvästi lainattu eurooppalaisilta veljespuolueilta. Käsitteen omimisesta kertoo paljon tapa, jolla Ikl:n lehti *Ajan Suunta* suhtautui siihen, että muut – varsinkin vasemmisto – puhuivat kansakokouksisuudesta:

Ja kun luokkataistelun kannattaja [Suomen Sosialidemokraatti] puhuu kansakokouksisuudesta, on sanottava, että se on samaa kansan hämäämistä kuin P. A. Hanssonin kuuluisa iskulause ”kansankodista”, joksi hän muka on muuttava Ruotsin.⁴⁸

Kuten edellinen katkelma osoittaa, varsinkin Ikl:n lehdet ottivat retoriikkaansa vaikutteita Italian ja Saksan lisäksi myös Ruotsista, tosin päinvastaisista syistä. Vuodesta 1937 lähtien sosiaalidemokraatit istuivat kummankin maan hallituksissa, ja A. K. Cajanderin johtaman ”punamultahallituksen” eheytysohjelma alettiin yhdistää Ruotsin sosiaalidemokraattihallituksen puheeseen kansankodista. Ikl:n äänenkannattajalehdissä kansankoti liitettiin ajatukseen vasemmiston hämäyksestä, jossa marxilaisia ja luokkaperustaisia tavoitteita yritettiin verhoata kansan ja isänmaan kaltaisten sanojen kaapuun.

Olemme saaneet kokea, miten suomalaisuuden kallis asia empimättä uhrattiin ”kansanrintaman” alttarille [...] Samaan aikaan levitellään kansan eteen koreata karttaa ”eheytyksestä” ja ”yhteishyvästä”, vastaten Ruotsin

45. VP 1926 ptk. II, K. Kulmala (stpv.), 2439–2440.

46. VP 1935 ptk. II, K. R. Kares (ikl.), 1430.

47. Ikl:n ideologiasta, ks. Mikko Uola, Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Juhani Mylly, et al. (toim.) *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta*, 3. Edita 2006, 247–264.

48. *Ajan Suunta* 19.8.1937, 3.

kansanrintaman helskyviä sanoja ”viihtyisistä kansankodista”⁴⁹

Myös tutkijat ovat yhdistäneet puheen kansan ehyttämisestä Ruotsin kansankoti-ajatukseen.⁵⁰ *Folkhem* oli 1900-luvun alussa konservatiivien käyttämä valtion ja yhteiskunnan orgaanista rakennetta korostava metafora, mutta 1920-luvun mittaana Per Albin Hansson lanseerasi käsitteelle uudenlaisen, sosiaalidemokraattisen merkityksen. Nils Edling on kuitenkin painottanut, että *folkhem*-käsitettä käytti lähinnä Hansson, joka vuonna 1932 nousi Ruotsin pääministeriksi. Muuten se ei levinnyt laajempaan käyttöön edes Ruotsin sosiaalidemokraattien piirissä vielä 1930-luvulla. Ruotsin muiden suurten puolueiden edustajat eivät käyttäneet käsitettä, ja lähinnä marginaaliset kommunisti- ja äärioikeistoryhmityivät kritisoivat sitä julkisesti.⁵¹

Tilannetta Suomessa voi lehtiaineiston perusteella kuvailla samanlaiseksi.⁵² *Uusi Suomi* julkaisi katkelman pääministeri Hanssonin kuuluisasta kansankoti-puheesta tuoreeltaan vuonna 1928⁵³, mutta seuraava selvästi Ruotsiin ja Hanssoniin viittaava maininta löytyy vasta vuodelta 1934⁵⁴. Vasemmistolaisissa lehdissä kansankoti esitettiin Hanssonin käsitteenä, jolla olisi potentiaalia myös Suomessa, mutta huomionarvoista on se, että koko vuosikymmenen ajan sosiaalidemokraattiseen visioon viittaava kansankotikäsite esiintyi suomalaisissa lehdissä vain yksittäisinä mainintoina.⁵⁵ Näin ollen on perusteltua esittää, että kansankoti ei noussut poliittisessa keskustelussa keskeiseksi käsitteeksi Suomessa vielä 1930-luvulla. Yksittäiset maininnat kuitenkin osoittavat, että erityisesti Ikl:n edustajat muokka-

sivat mielikuvaa omasta ehyttämisvisiostaan ulkomaisten rinnakkaiskäsitteiden avulla: toivottu ehyttäminen johtaisi kansakokonaisuuden syntyyn, mutta vääränlainen ehyttäminen ja puhe kansankodista olivat hämäästä ja sanojen vääristelyä.

Historiallistuminen: ehytyminen menneisyyskuvana

Kansan ehyttämisestä muodostui suomalaisen poliittisen keskustelun hallitseva teema 1930-luvun lopussa. Timo Soikkasen tulkinnan mukaan ehytyspuheen voimistumisen vuosikymmenen lopussa voi tiivistää kolmeen selittävään tekijään: kansainvälispoliittisen tilanteen kiristyminen lisäsi painetta sisäiselle yhtenäisyydelle; ”punamultahallituksen” saavutusten puolustaminen ja kritisointi tapahtuivat keskusteluna ehyttymisen ehdoista ja keinoista; ja itsenäisyysjulistuksen sekä vapaussodan 20-vuotisjuhlat ajoittuivat vuosiin 1937 ja 1938.⁵⁶ Samalla voi havaita, että ehyttäminen käsite historiallistui eli tulevaisuuteen suuntautuneen tehtävänmäärittelyn lisäksi poliittiset toimijat alkoivat tulkita ehyttymisen toteutuneena kehityksenä, jolla oli oma menneisyytensä. Soikkasen mainitsemat kolme tekijää ja käsitteen historiallistuminen ovat selvästi nähtävillä puheenvuoroissa, joita pääministeri A. K. Cajander esitti 1930-luvun lopussa.

Pääministeriksi maaliskuussa 1937 noussut edistyspuolueen Cajander piti maan itsenäisyyden 20-vuotisjuhlissa puheet, joissa hän korosti, että itsenäisyyden perusedellytys on, että kansa on eheä ja että kiristyvässä maailmantilanteessa kansallinen eheys on ajoissa turvattava.⁵⁷ Seuraavana keväänä pitämässään puheissa Cajander

49. Irti järjestelmästä! (pk.) *Kainuun Suunta* 7.5.1938, 4. Kansankoti-käsitteen käytöstä Ikl:n lehdissä, ks. myös: Vaalit lähesytyvät (pk.). *Ajan Suunta* 13.1.1937, 3; Taktiikka on muuttunut (pk.). *Kainuun Suunta* 11.12.1937, 3; ”No passaran” (pk.). *Kainuun Suunta* 4.4.1939, 3.

50. Jussi Kurunmäki, ”Nordic Democracy” in 1935. On the Finnish and Swedish Rhetoric of Democracy. Teoksessa Jussi Kurunmäki & Johan Strang (toim.) *Rhetorics of Nordic Democracy*. SKS 2010, 70–72; Klinge 1972, 142.

51. Nils Edling, The Primacy of Welfare Politics. Notes on the Language of the Swedish Social Democrats and their adversaries in the 1930s. Teoksessa Heidi Haggren, Johanna Rainio-Niemi & Jussi Vauhkonen (toim.) *Multi-Layered Historicity of the Present. Approaches to Social Science History*. Helsingin yliopisto 2013, 125–135; ks. myös Norbert Götz, Hansson och Hitler. En begreppshistorisk släktforskning. *Historisk Tidskrift för Finland* 87 (2002), 245–262.

52. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, hakusanat ”kansankoti” ja ”folkhem”, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/10.12.2020>.

53. *Uusi Suomi* 6.6.1928, 10.

54. *Sosialisti* 9.11.1934, 6.

55. Vakiintumattomasta luonteesta kertoo myös se, että käsite esiintyi lehdissä lähes poikkeuksetta lainausmerkeissä (esim. ”Ruotsin kansankoti”, ”viihtyisä kansankoti” ja ”yhteinen ruotsalainen kansankoti”).

56. Soikkanen 1984, 242–243.

57. Cajanderin itsenäisyysjuhlapuheet, esim. *Helsingin Sanomat* 8.12.1937, 16–17.

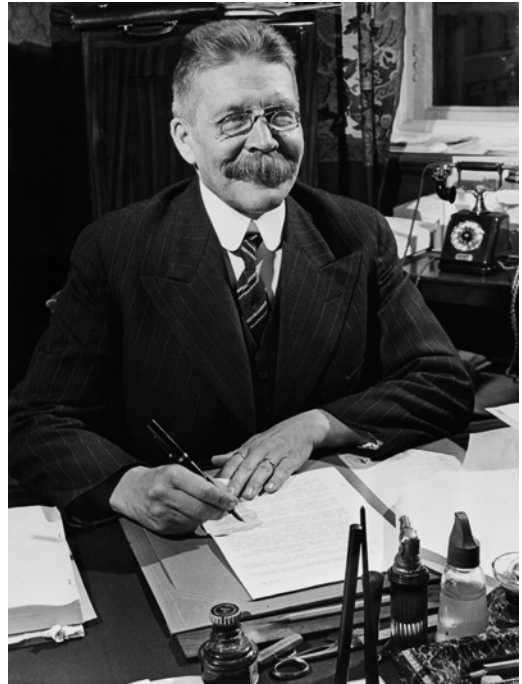
meni näkemyksissään jo askeleen pitemmälle ja totesi, että ”kansallinen eheys, joka viime aikoina on erityisen silmiinpistävästi ilmennyt, on käsittääkseni suurin saavutus, johon on päästy nykyisen hallituksen aikana.”⁵⁸ Pääministerinä Cajanderin tavoitteena oli puolustaa hallituksensa työtä, mutta samalla myös legitimoida oman puolueensa ja hallituksensa eheytymisvisiota. Toteutuneen kehityksen historiallistaminen ja eheytyksen painopisteen siirtäminen sisäisistä riidoista ulkopoliittisiin ja maanpuolustuksellisiin kysymyksiin voidaan tulkita tietoisesti muutokseksi retoriikassa, jolla pääministeri yritti saavuttaa päämääränsä.

Seuraavan vuoden aikana kansainvälinen jännitys kiristys, ja kun Cajander piti puolustusmenoihin liittyneen ja kuuluisaksi nousseen puheensa elokuussa Viipurissa, historiallistaminen oli edennyt jälleen yhden pykälän:

Nyt olemme suurin piirtein eheä kansa [...] mitä tärkeintä on, että tämä eheytyminen on tapahtunut vakaumuksen tietä ilman mitään ulkonaista pakkoa tai painostusta.⁵⁹

Marraskuussa alle kuukausi ennen talvisodan syttymistä Cajander näki, että eheytyminen oli toteutunut kokonaisuudessaan: ”kieli-, puolue-, luokka- ja aaterajat ovat häipyneet.”⁶⁰

Eheytyksen historiallistaminen voimistui Cajanderin puheiden lisäksi laajemmin suomalaisessa keskustelussa syksyn 1939 aikana. Hallituspuolueita edustaneet keskipuolueet ja sosiaalidemokraatit näkivät Cajanderin tavoin, että kansan eheytyminen oli tulosta pitkällisestä työstä, joka oli kulminoitunut keskustavasemiston yhteistyöhön punamultahallituksessa.⁶¹ Osa oikeisto-oppositiosta taas esitti, että eheytyminen oli tulosta siitä, että sosiaalidemokraattinen puolue oli luopunut luokkataistelulinjasta ja siirtynyt ”kansalliselle” ja ”isänmaalliselle” linjalle.⁶²

■ Pääministeri A. K. Cajanderin (kuvassa) johtaman ”punamultahallituksen” (1937–1939) aikana eheyttäminen käsite historiallistui: tulevaisuuden tehtävänmäärittelyn lisäksi eheytyminen alettiin tulkita toteutuneena kehityksenä, jolla oli oma menneisyytensä. Lähde: Museovirasto, Historian kuvakokoelmat, HK19630423:3.

Lokakuussa alkaneet Suomen ja Neuvostoliiton väliset neuvottelut Moskovassa ja itärajalta käynnistyneet ylimääräiset harjoitukset voimistivat yhtenäisyyden ilmauksia. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pakinoitsija Eero kirjoitti, että ”puhe Suomen kansan eheytymisestä ja yhteisvastuuntunnon voimistumisesta näinä viimeisinä viikkoina ei ole vain tyhjiä sanoja”⁶³, suojeluskuntain päällikkö Lauri Malmberg tulkitsi, että meillä on ”nykyisenä aikana havaittavissa kansan eheytyminen”⁶⁴, ja eheytymiseen yleisesti kriitti-

58. Esim. Cajanderin puhe jääkärijuhlassa 25.2.1938, *Helsingin Sanomat* 26.2.1938, 9; Cajanderin puhe Turun Edistysseurassa 6.3.1938, *Turun Sanomat* 7.3.1938, 1, 4, 6 (sitaatti sivulla 4).

59. Cajanderin puhe Viipurissa 12.8.1939, *Helsingin Sanomat* 13.8.1939, s. 9, 14 (sitaatti sivulta 14).

60. Cajanderin radiopuhe 4.11.1939, *Helsingin Sanomat* 5.11.1939, 8.

61. Esim. Terveitä näkökohtia puolustuskysymyksessä (pk.). *Turun Sanomat* 13.8.1939, 2.

62. Esim. Yhteenkuuluvaisuus (pk.). *Kauppalehti* 16.10.1939, 2; Yksimielinen kansa (pk.). *Kauppalehti* 30.10.1939, 2; Uudet tuulet (pk.). *Ajan Suunta* 29.10.1939, 5; Pääoma ja työ (pk.). *Ajan Suunta* 24.11.1939, 3.

63. Eero (Lassi Hiekkala), Yhteinen on vastuu. *Helsingin Sanomat* 8.11.1939, 3.

64. *Helsingin Sanomat* 21.11.1939, 5.

sesti suhtautunut sosialidemokraattinen *Kansan Lehti* tunnusti, että ”viime viikkojen aikana on paljon puhuttu kansamme eheytymisestä ja [...] totta onkin, että paljon on tervehtymistä tapahtunut ja kansa on seisonut yksimielisenä”⁶⁵. Ikl:n lehdissä julistettiin, että ”kansamme eheytyminen on tosiasia” ja että ”kansamme on ilahduttavassa määrässä eheytyneet jo vaaran uhatessa [...] kansakokonaisuus näyttää syntyneen”⁶⁶.

Talvisodan syytymisen seurauksena kansan eheytyminen kuvattiin entistä selvemmin toteutuneeksi kehitykseksi. ”Täydellinen kansallinen eheytyminen on tämän suuren ajan rohkaisevin ja yleinen saavutus”, lausui puhemies Väinö Hakkila (sd.) valtiopäivien päättäjäsistunnossa tammikuussa 1940.⁶⁷ Hakkilan tavoin eheytyminen saatettiin kuvata suurena saavutuksena⁶⁸ tai toteutuneena päämääränä⁶⁹. Yleinen oli myös jo syksyllä 1939 esiintynyt tapa puhua eheytymisestä ihmeenä, jonka suomalaiset saavuttivat tai joka Suomelle annettiin: ”meille on annettu lisäksi tämän neljännesvuoden vierieissä monta ihmettä, joista suurin on kansamme eheytyminen täydellisyys”⁷⁰ Talvisodan päätyttyä eheytymisestä alettiin puhua entistä selvemmin menneenä tapahtumana⁷¹, ja esimerkiksi Urho Kekkosen kirjoittamassa kirjassaan *Suomen kansan eheytyksen tie* (1942) ja historioitsija Pentti Renvallin siitä kirjoittamassa arvioissa puhutaan jo vakiintuneesti menneestä ”eheytymisprosessista”⁷².

Huomattava piirre uudessa menneisyyteen suuntautuneessa eheyty miskuvassa oli se, että prosessikuvauksesta alkoi pikkuhiljaa tippua pois erilaiset ristiriidat, joita eheyttämiseen aiemmin oli liitetty. Jäljelle jäi vain menneisyyden kuvaus, jonka lopputulos oli kansan eheys. Lehdistössä esiintyi kuitenkin yksittäisiä kriittisiä äänenpainoja, joiden mukaan kansan eheytyminen – jota itsessään pidettiin suurena saavutuksena – ei saanut merkitä ”hengetöntä hiljaisuutta”, eikä ”kansamme eheyttämistä” tulkinta niin kirjaimellisesti

”ettei enää mitään puolueita ja järjestötoimintaa tarvittaisikaan, ’kun kerran ollaan kaikki yhtä’”⁷³ Myös sosiaalidemokraattien sisäiseen oppositioon ajautunut K. H. Wiik – joka oli ollut puolueensa eheyttämislajin äänekäs vastustaja jo 1930-luvulla – esitti, että vasta luokkavastakohtien poistaminen tekisi kansan todella ehjäksi: ”Silloin myös kansamme todella eheytyy – käyttäkseni erästä usein väärinkäytettyä sanaa”⁷⁴

Eheytyspuheen pitkät juuret ja sivuutettu kiistanalaisuus

Tutkimuskirjallisuudessa kansan eheytyminen on liitetty sotienväliseen aikaan, mutta käsitehistoriallinen tutkimusote ja digitoidut aineistokokonaisuudet avaavat näköalan uudelleen tulkinnalle. Käsitteiden käytön näkökulmasta kansan eheys ja eheyttäminen toimivat 1800- ja 1900-luvulla käsitteinä, joilla poliittiset toimijat kamppailivat siitä, mikä on kansa ja mitkä ristiriidat kansaa jakoivat. Eheytysspuheen synty voidaan ajoittaa 1860-luvulle, jolloin erityisesti fennomaanit politisoivat ajatuksen yhdestä eheästä kansasta hyödyntäen ”poliittisen” ja ”sosiaalisen” kansan käsitteellistä jännitettä. Maan sisäisten ristiriitojen ja Venäjän ulkoisen paineen synnyttämissä murroskohdissa kansan eheyden ja eheyttämisen käytötapoihin kerrostui uusia merkityksiä, jotka olen tiivistänyt käsitteen politisoitumiseksi, ajallistumiseksi, demokratisoitumiseksi ja historiallistumiseksi. Tästä perspektiivistä tarkasteltuna sisällissota ei ollut eheytysspuheen alkusysäys – kuten tutkijat ovat säännönmukaisesti olettaneet – vaan keskeinen murroskohta, jolloin olemassa olleen käsitteen käytön edellytykset muuttuivat ja eheytysspuhe levisi kaikkien poliittisten toimijoiden käyttöön.

Eheytyksen historiallistuminen 1930-luvun lopussa peitti suurelta osin alleen eheyttämisen luonteen poliittisena kiistakäsitteenä. Historiallistunut kuva on heijastunut erityisesti oppikir-

65. Jokohan huomataan (pk.). *Kansan Lehti* 24.11.1939, 5.

66. *Karjalan Suunta* 11.11.1939, 3; Kansakokonaisuus (pk.). *Varsinais-Suomi* 22.10.1939, 2.

67. VP 1939 ptk. V. Hakkila (sd., puhemies), 530.

68. Esim. *Hämeen Kansa* 11.1.1941, 9.

69. *Helsingin Sanomat* 28.1.1940, 4.

70. *Helsingin Sanomat* 3.3.1940, 4.

71. *Helsingin Sanomat* 18.12.1940, 5.

72. Pekka Peitsi (Urho Kekkosen), *Suomen kansan eheytyksen tie*. Otava 1942, 33, 41; Pentti Renvall, *Suomen kansan eheytyksen tie*. *Historiallinen Aikakauskirja* 40 (1942), 128–130.

73. *Satakunnan Kansan* pääkirjoitus *Helsingin Sanomien* ”Muut lehdet” -palstan mukaan, *Helsingin Sanomat* 6.2.1941, 4.

74. K. H. Wiik, Katseet eteenpäin! *Suomen Sosialidemokraatti* 15.3.1940, 5.

jojen ja yleisesitysten tulkintoihin, joissa eheytyminen on kuvattu demokratiaa vakauttaneeksi prosessiksi ja eheyttäminen tätä kehitystä ajaneiden poliittisten toimijoiden käsitteeksi. Kun aikalaiskielenkäytön vakavasti ottaneet tutkijat – Alapuro, Klinge, Kannisto, Karimäki ja Soikkanen – ovat tarkastelleet eheytyspuhetta vain rajatuista näkökulmista, eheyttämisestä käyty pitkä ja laaja kiistely on jäänyt suurelta osin pimentoon. Digi- toiduista aineistoista tekemäni havainnot kuitenkin osoittavat, että sotienvälisen ajan eheytyspuhe oli moniäänistä ja kaikilla poliittisilla toimijoilla oli eriävät visionsa kansasta, kansaa jakaneista ristiriidoista ja sen seurauksena myös eheyttämisestä. Prosessin sijasta hedelmällisempää olisikin nähdä eheyttäminen kiistakäsitteenä, jolla kamppailtiin siitä, millä tavoin ja kenen ehdoilla kansa luotaisiin tai palautettaisiin yhtenäiseksi ja mitä yhtenäisyys ylipäättään tarkoittaisi. Eheytyspuheen kiistanalaisuuden tunnistaminen tarjoaa näin moniäänisemmän kuvan sotienvälisestä todellisuudesta ja haastaa vakiintuneen tulkin- nan kansan eheytymisestä toteutuneen kehityksen selityksenä.

Tarkasteluni päättyy toiseen maailmansotaan, mutta eheytyspuhe – menneisyyden kuvauksena ja tulevaisuutta jäsentävänä tavoitteena – jatkui sodan jälkeen. Alustavana hypoteesina kuitenkin esitän, että 1960-luvulla, jolloin ristiriidat ja eri-

laisuus alettiin modernisoituvassa ja moniarvois- tuvassa yhteiskunnassa nähdä heikkouden sijasta vahvuutena, eheytyspuhe muuttui kritiikin väli- neeksi, jolla pyrittiin ottamaan etäisyyttä sotien- välisiin ajattelu- ja toimintatapoihin. 1970-luvulla eheytyspuheella taas kritisoitiin edellisen vuosi- kymmenen kansallisen integraation pyrkimyksiä näkemällä niissä 1920- ja 1930-lukujen jatkuvuuk- sia. Eheyttämiseen 1960- ja 1970-luvulla liitetyt kriittiset ulottuvuudet ovat sittemmin hävinneet, ja on luotu Suomen kansallisen selviytymisen kuva, jossa niin sisällissodan haavojen umpeutu- minen kuin 1960-luvun ristiriitojen sääntelytavat, vieläpä myöhempi konsensus-Suomi, voidaan nähdä yhtenä suurena kansallisena eheytyymi- senä. Ajankohtaisena poliittisena tavoitteena eheys näyttää käsitteellisesti irronneen kansasta ja kytkeytyvän nykyisissä yhteiskunnan integraa- tion kysymyksissä ”sosiaalisen eheyden” muo- toon. Eheytyspuheen sotienjälkeisen kehityksen tarkempi analyysi jää tulevan tutkimuksen selvi- tettäväksi.

VTM **Topi Houni** on poliittisen historian väitöskirjatut- kija Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: topi.houni@helsinki.fi